

بررسی اهمیت و ضرورت برنامه ریزی

طاهره قنبری

استان بوشهر - دکتری: برنامه ریزی درسی ، ایران
@gmail.com · atahereghanbari

چکیده

سابقه و هدف: اساسی ترین هدف تکنولوژی آموزشی یادگیری بهتر و عمیق تر است و یکی از راه های وصول به این هدف به کارگیری کامل حواس می باشد، که معلمان در به کارگیری کامل حواس نقش به سزایی ایفا خواهند کرد. هدف بررسی اهمیت و ضرورت برنامه ریزی است.

مواد و روشها: مطالعه حاضر از نوع توصیفی تحلیلی است و پس از بررسی مفاهیم با ارائه نتایج به پیشنهادات کاربردی پرداخته شده است. روش تحقیق حاضر توصیفی و روش گردآوری اطلاعات آن، کتابخانه ای است. بدین صورت که از منابع کتابخانه ای نظیر: کتاب، مقاله، منابع خارجی و ... و آموخته های محقق استفاده شده است.

یافته ها: از نظر این پژوهش فرایند برنامه ریزی درسی شامل سازماندهی فعالیت ها و ارزشیابی می باشد و هدف آن ایجاد تغییرات مطلوب و محور آن یادگیرنده است.

نتیجه گیری: از مباحث ایراد شده نتیجه گرفته می شود که برنامه درسی محصول برنامه ریزی درسی است. برنامه ریزی درسی شامل سازماندهی یک سلسله فعالیتهای یاد دهی و یادگیری به منظور ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرنده ها و ارزشیابی میزان تحقق این تغییرات است.

کلیدواژه ها: اهمیت و ضرورت، برنامه ریزی ، تدریس ، معلم .

مقدمه

امور درسی یکی از مهمترین فعالیت هاست که اهمیت زیادی در سایر جنبه‌های زندگی دارد. بر این اساس انجام این فعالیت مهم به نحو احسن بطوری که نتایج خوب و عالی در بر داشته باشد اهمیت زیادی پیدا می‌کند. هیچ کاری بدون برنامه ریزی فعالیتی کامل نخواهد بود. [۱]. وقتی صحبت از طراحی شیوه و کمک از ابزار به میان می‌آید پس می‌توان نتیجه گرفت برنامه ریزی یک مهارت است که آموختنی است بدیهی است جهت پیاده کردن این آموخته‌ها باید صبر و حوصله و پشتکار داشت [۲]

مواد و روشها

پژوهش حاضر یک پژوهش کاربردی است که با استفاده از روش پژوهش کیفی از نوع تحلیل محتوای استقرایی انجام گردیده است. در این مطالعه برای استخراج و تدوین مطالب از روش سه سو سازی استفاده گردید؛ یعنی مطالعه با بهره گیری از پژوهشهای مربوط و مبانی نظری انجام شد. این روش تحقیق از نوع روش تحقیق نظری است که با روش تحلیل محتوا و با رویکرد کیفی انجام گرفته است. ابزار جمع آوری اطلاعات، فیشهای برداشت شده از کتب گوناگون و از طریق مطالعه کتابخانه ای بوده است. قلمرو تحقیق، کلیه منابع اصلی و دست اول و همچنین منابعی بوده است که دیگران به صورت نقد در خصوص آنها تدوین نموده و به زبان های انگلیسی و فارسی بوده است. در این مورد محقق به سراغ منابع اولیه و و کتاب ها، آثار و نوشته های دست اولی که به طور مستقیم و غیر مستقیم به موضوع اشاره نموده رفته است. بر اساس تحلیل منابع، یافته های پژوهش را ارائه داده است و در نهایت این یافته ها را مورد بحث قرار داده است. شیوه انتخاب منابع که مبنای تحلیل قرار گرفته است، عمدتاً اصالت منبع، موثق بودن و مرجعیت نویسنده یا نویسندگان بوده است. همچنین قابلیت دسترسی به منابع نیز وجهه نظر قرار گرفته است و در پایان به جمع بندی و نتیجه گیری بحث می پردازیم.

مبانی نظری

به روشن شدن اهداف کمک می‌کند.

زمانی که فرد اقدام به تهیه یک برنامه تحصیلی برای خود می‌کند توجه بیشتری به اهداف برنامه مبذول می‌دارد و این کمک می‌کند تا شناخت بیشتری از اهداف پیدا کند و آنها را دسته بندی می‌کند. اهداف طولانی مدت و کوتاه مدت را تشخیص دهد و هیچیک را فدای دیگری نکند [۱۰].

از اتلاف وقت جلوگیری می‌کند.

همچون سایر امور زندگی مسائل تحصیلی نیز از لحاظ تنظیم وقت و زمان دارای اهمیت هستند. برنامه ریزی به فرد کمک خواهد کرد، استفاده مفیدتری از مدت زمانی اختیار بکند و از اتلاف وقت خود جلوگیری نماید. مسأله وقت در برخی موارد تحصیلی همچون نزدیکی امتحانات و در حین برنامه ریزی برای کنکور اهمیت شایان توجهی دارد. از دست دادن وقت برابر خواهد بود با از دست دادن بسیاری از موفقیتها در آینده [۱۱].

از اتلاف انرژی جلوگیری می‌کند.

استفاده از یک برنامه ریزی استاندارد و با اصول صحیح علمی به فرد کمک خواهد کرد انرژی و توان ذهنی خود را بیهوده به هدر نهد. در این نوع برنامه ریزی های استاندارد عمدتاً روشهای مفیدی مورد استفاده قرار می‌گیرد که موجب خواهد شد، فرد بیشترین استفاده را از توان ذهنی خود بکند و از اتلاف آن جلوگیری کند. به یک مثال توجه کنید، در برنامه ریزی تحصیلی بر مبنای یافته‌های روانشناسی اصل در نظر گرفته می‌شود، با این محتوا که بعد از مدتی (حدود ۴۵ دقیقه) بعد از شروع مطالعه و یادگیری منحنی یادگیری بسیار پائین می‌آید، بطوری که فرد یادگیری خوبی بعد از این زمان نخواهد داشت، مگر اینکه یک استراحت کوتاهی داشته باشد. با در نظر گرفتن اصولی از این قبیل، فرد برنامه ریزی تحصیلی خود را طوری انجام می‌دهد تا هر ۴۵ دقیقه یکبار استراحت کوتاهی داشته باشد تا دوباره با تجدید قوای ذهنی شروع به یادگیری نماید [۹].

در میان همه وظایف مدیریت برنامه ریزی از اساسی‌ترین آنهاست که مانند پلی زمان حال را به آینده مرتبط می‌سازد. به عبارت دیگر برنامه‌ریزی میان جایی که هستیم با جایی که می‌خواهیم به آن برویم پلی می‌سازد و موجب می‌شود تا آنچه را

که در غیر آن حالت شکل نمی‌گیرد، پدید آید. از آنجایی که همه سازمانها به دنبال آنند که منابع محدود خود را برای رفع نیازهای متنوع و رو به افزایش خود صرف کنند. پویایی محیط و وجود تلاطم در آن، و عدم اطمینان ناشی از تغییرات محیطی بر ضرورت انکار ناپذیر برنامه ریزی می‌افزاید. پیتر دراگر معتقد است که میان موثر بودن (انجام کارهای درست) و کارایی (درست انجام دادن کارها) تفاوت است و این دو در مراحل انتخاب هدفها و آنگاه در چگونگی کسب آنها توأم می‌باشد [۱۲]

۱- تمرکز بیشتر روی اهداف (بجهت اینکه در برنامه ریزی همیشه نگاهمان به هدف است و آنرا مدام در ذهن می‌آوریم).

۲- جلوگیری از اتلاف وقت و انرژی. برنامه ریزی مثل نشانی یا آدرس می‌ماند که ما را مستقیماً به مقصد می‌رساند.

۳- بازدهی در مطالعه، توان یادگیری و یادآوری، زمان نگهداری مطالب در ذهن، تمرکز ذهنی، اعتماد به نفس و امید را افزایش می‌دهد.

و می‌توان گفت در یک کلام برنامه ریزی درسی به مطالعه ما شکل اصولی و منطقی می‌دهد به صورتی که با نظم درس بخوانیم و به مدد بعضی تکنیکها و راهکارها با کمترین صرف زمان بالاترین بازدهی را داشته باشیم. [۱۳]

هدف از برنامه ریزی

آموزشهای مبتنی بر برنامه‌ریزی و طراحی برنامه درسی در مجموع، اقدامات آموزشی را با تفکر، تصمیم‌گیری، آینده‌نگری و حل مشکل، و مبتنی بر اصول و روشهای علمی همراه می‌سازد. همچنین کلیه فعالیتها را در مسیر اهداف از پیش تعیین شده سوق می‌دهد و نهایتاً انجام صحیح آن موجب افزایش اثربخشی و کارایی آموزش خواهد شد. از این رو، هر گونه آموزشی هنگامی موفق خواهد بود که هدف یا اهداف آموزشی مشخص و مطلوبی را دنبال کند و مبتنی بر اصول، فنون و مهارتهای برنامه ریزی درسی باشد. به همین دلیل در راستای تربیت دانشجویان با گرایش اصلی آموزش، طراحی و برنامه ریزی درسی گامی مهم و اساسی است زیرا مبنای اصلی در تدوین روش‌ها و فنون تدریس، سنجش و اندازه‌گیری و تدریس عملی می‌باشد [۸].

اهداف برنامه ریزی را می‌توان چنین بیان کرد:

۱. افزایش احتمال رسیدن به هدف، از طریق تنظیم فعالیتها.
 ۲. افزایش منفعت اقتصادی از طریق مقرون به صرفه ساختن عملیات.
 ۳. متمرکز شدن بر طریق دستیابی به مقاصد و اهداف و احتراز از انحراف از مسیر.
 ۴. مهیا ساختن ابزاری بر کنترل [۷].
- بعد از انتخاب هدف باید سه متغیر حجم مطالب، زمان در اختیار و تواناییها و محدودیتهای احتمالی خودمان را مشخص کنیم پس از انتخاب رشته به سراغ درسهایی که باید امتحان داد ضرایب هر کدام و سپس کتابهای مرجع و جزوه و کتابهای کمک درسی می‌رویم تا حجم مطالب را مشخص کنیم و پس از مشخص کردن نقطه شروع و زمان کنکور. زمان در اختیار را هم مشخص می‌کنیم [۱۴].

انواع برنامه ریزی

برنامه‌ها برای مقاصد متنوعی تنظیم می‌شوند و به فراخور هر وضعیت به گونه‌ای متناسب با آن شکل می‌گیرند:

۱. برنامه‌ریزی تخصصی

گاهی با توجه به ماهیت تخصصی برخی از وظایف مدیریت برای انجام آنها برنامه‌ریزی می‌شود. این برنامه‌ریزیها را برنامه ریزی تخصصی می‌نامند [۱۵] که بر اساس وظایف مدیریت در سازمان عنوان می‌گردد:

الف- برنامه ریزی و کنترل تولید (مدیریت تولید):

عبارتست از تعیین نیازها و تأمین ابزار و تسهیلات و تربیت نیروی انسانی لازم برای تولید محصولات و کالاها با توجه به تقاضای موجود در بازار و نیازهای پیش‌بینی نشده جامعه [۱۶].

ب- برنامه ریزی نیروی انسانی :

در این نوع از برنامه ریزی با تعیین افراد مورد نیاز سازمان در سالهای آینده امکانات و تسهیلات مورد نیاز (انتخاب ، آموزش ، ترفیع ، بازنشستگی و ...) تخمین زده می‌شود. برنامه ریزی نیروی انسانی با تهیه نمودار (ساختار) سازمانی آغاز می‌شود و مواردی نظیر تهیه نمودار جانشین و ترفیع، تدوین آیین نامه استخدامی و تنظیم برنامه های آموزشی ضمن خدمت را در بر می‌گیرد [۵].

ج- برنامه ریزی مالی و تنظیم بودجه :

عبارتست از تعیین میزان و چگونگی منابع و همچنین تعیین میزان و چگونگی مصارف مالی به منظور تأمین هدفهای موسسه و صاحبان و کنترل کنندگان آن می باشد [۴].

۲. برنامه ریزی عملیاتی (اجرایی)

برنامه های اجرایی برای به اجرا درآوردن تصمیمات راهبردی طرح می‌شوند به عبارت دیگر برنامه های اجرایی عبارتند از تصمیمات کوتاه مدت که برای بهترین استفاده از منابع موجود با توجه به تحولات محیط اتخاذ می‌گردند [۱۶] مراحل برنامه ریزی عملیاتی عبارتند از:

الف- تدوین برنامه های کوتاه مدت (مانند تنظیم بودجه و زمانبندی).

ب- تعیین معیارهای کمی و کیفی سنجش عملکرد و ارزیابی هزینه های اجرای عملیات.

ج- ارزیابی برنامه ها و تعیین موارد انحراف عملکرد از آنها.

د- تجدید نظر در برنامه ها و تهیه برنامه های جدید [۱۷].

۳. برنامه ریزی راهبردی (استراتژیک)

برنامه ریزی راهبردی در بر دارنده تصمیم گیری‌هایی است که راجع به اهداف راهبردی بلند مدت سازمان می باشند. در این نوع از برنامه ریزی مقاصد (مأموریتها) و هدفهای سازمان مشخص و اهداف بلند مدت به هدف های کمی و کوتاه که آن را هدفگذاری می‌نامند ، تجزیه می گردد. همچنین سیاستهای کلی (تدوین و تنظیم خط مشی ها) و برنامه های عملیاتی طرح ریزی می گردد. برنامه ریزی راهبردی، آینده را پیش‌گویی نمی‌کند [۳] ولی یک مدیر را می تواند در موارد ذیل یاری دهد:

الف- فائق آمدن بر مسائل ناشی از مقتضیات آتی.

ب- ایجاد فرصت کافی برای تصحیح خطاهای اجتناب ناپذیر.

ج- اتخاذ تصمیمهای صحیح در زمان مناسب.

د- تمرکز بر انجام فعالیت های ضروری برای رسیدن به آینده مطلوب.

محاسن برنامه ریزی

برنامه ریزی در هر سازمان محاسن زیادی دارد که مهمترین آنها به شرح ذیل است:

۱. تحقیق اهداف سازمان.

۲. برنامه ریزی ، به ایجاد فرصت برای اجرای تصمیمها کمک می‌کند.

۳. برنامه ریزی به اجرای منظم طرحها و تحقق اهداف سازمان کمک می‌کند.

۴. برنامه ریزی عامل تطبیق رشد سریع فن آوری محیط با سازمان.

۵. برنامه ریزی موجب تسریع رشد اقتصادی در سطح کلان می‌شود.

۶. برنامه ریزی مالی و بودجه بندی، ابزاری برای کنترل فعالیتها محسوب می‌شود.

۷. برنامه ریزی به تقویت روحیه کار گروهی کمک می‌کند و به افزایش کارایی سازمان می‌انجامد.

محدودیتهای برنامه ریزی (محدودیتها و معایب)

با وجود محاسن زیادی که برنامه ریزی دارد ، محدودیتهایی را نیز به همراه دارد که عبارتند از :

۱. برنامه‌ریزی مستلزم صرف هزینه و وقت است.

۲. سازمانهای کوچک نمی‌توانند به علت عدم توان مالی و فرصت کافی به نحو مطلوب برنامه‌ریزی کنند.

۳. برنامه‌ریزی، مستلزم ایجاد محدودیتهایی است که در کوتاه مدت حرکت را در سطوح متعدد سازمان، کند و مشکل می‌سازد.

۴. برنامه‌ریزی، بیشتر مبتنی بر پیش بینی بر اساس حدس و گمان و احتمالات است و کمتر بر اساس اطلاعات قطعی انجام می‌گیرد (پس باید قبل از برنامه‌ریزی به دنبال شناخت وضعیت موجود سازمان باشیم). [۱۸]

تعریف برنامه‌ریزی درسی

واژه برنامه درسی در آموزش و پرورش کشور ما یک واژه جدید است که تاکنون به وسیله افراد مختلف براساس معانی متفاوتی که از این واژه به عمل آمده، مورد استفاده قرار گرفته است. [۱۹]

اصطلاح برنامه درسی از نظر لغت شناسی، ریشه در واژه لاتین *currere* دارد که به معنای میدان مسابقه یا میدانی برای دویدن است. برنامه‌های درسی همچون میدان مسابقه که آغاز و پایان مشخص و تعریف شده دارد مستلزم آغاز، پایان و مسیر کاملاً مشخص و از پیش تعریف شده‌ای است. دومین ویژگی قابل استنباط از واژه برنامه درسی - با عنایت به ریشه لغوی - عبارت است از همچون مواعی که در مسیر مسابقه فراهم شده است و عبور از آنها به طوری فزاینده دشوار تر می‌شود، برنامه‌های درسی نیز به طوری پیش رونده، دشوارتر می‌شوند. [۲۰]

دال معتقد است: برنامه درسی فرایندی است رسمی یا غیر رسمی که از طریق آن، یادگیرنده با نظارت مدرسه، معلوماتی را کسب می‌کند و شیوه درک آنها را در می‌یابد، مهارتهایی را فرا می‌گیرد و نگرش، ارزشگذاری و ارزشها را تغییر می‌دهد [۲۱]

از نظر گود (۱۹۵۹) برنامه درسی عبارت از یک برنامه کلی و عمومی در ارتباط با محتوای آموزشی که توسط مدارس به دانش آموزان ارائه می‌گردد تا در سایه آن یادگیرندگان قادر شوند صلاحیت‌های لازم را در خود بوجود آورده و برای ورود به حوزه‌های فنی و حرفه‌ای خاص آماده شوند. برنامه درسی، در واقع همان برنامه آموزشی پیشنهادی است که بیانگر کشاندن یادگیرنده به سویی است که برای رشد وی ترجیح داده شده است و تکیه بر نظام ارزش‌ها دارد و برنامه درسی وسیله‌ای برای رسیدن به آرمانها، تحقق هدفها، و انجام دادن مقاصد تربیتی است. [۲۲]

برنامه درسی با نتایج یادگیری سر و کار دارد و نه تنها با هدفهای از پیش تعیین شده، چرا که نتایج - در مقام ارزشیابی - می‌تواند در برگیرنده مواردی به جز هدفها و نتایج قصد شده باشد و افراد مختلف ممکن است به شکل‌های مختلف تحت تاثیر مجموعه تدابیر از پیش تعیین شده قرار گیرند. [۲۳]

برنامه درسی به عنوان مجموعه‌ای از دروس یا برنامه‌ای برای تدریس در زمره تعاریف سنتی و محدود است و عبارت است از برنامه‌ای که در آن فهرست موضوعات مختلف درسی به تفکیک تعیین و تصریح شده است و عمدتاً اشاره به موضوعات و دروسی است که در مدرسه تدریس می‌شود. [۲۴]

برنامه درسی به عنوان برنامه زمانی برای تدریس دروس براساس این دیدگاه جدول زمانی تدریس دروس که در هفته توسط معلمان و مربیان اعلام می‌شود، همان برنامه درسی است. [۲۶]

برنامه درسی به عنوان فهرست رئوس مطالب درسی

مجموعه‌ای از سرفصل‌های رئوس اصلی مطالب برای یک درس خاص می‌باشد. برخی از برنامه‌ریزان درسی، معنای محدود برنامه درسی را معادل فهرست رئوس مطالب درسی قرار می‌دهند [۲۵]

برنامه درسی به عنوان تجربه

مربیان پیشرفت‌گرا از برنامه درسی که صرفاً به موضوعات درسی بدون توجه به فراگیرنده باشد، انتقاد کرده‌اند و جدایی برنامه درسی از فراگیرنده، واقعیت‌ها و واقعیت‌های زندگی را نمی‌پذیرند. [۲۶]

برنامه درسی به عنوان طرح و نقشه

در آن فرصت‌های مناسب برای رسیدن به هدف‌های جزئی و کلی برای گروه یا مدارس مشخص، طراحی می‌شود. مدنظر قرار می‌دهند. به زعم اینان این برداشت از برنامه درسی، متضمن پیش‌بینی اهداف و غایات با تدارک تجربیات و فرصت‌های یادگیری و نیز مسائلی نظیر ارزشیابی از برنامه است. تلقی نمودن برنامه درسی به عنوان نقشه، جدیدترین و بنا به اعتقاد بیشتر برنامه‌ریزان معاصر، جامع‌ترین مفهومی است که تا کنون برای برنامه درسی، ارائه شده است. [۲۷]

بحث و نتیجه‌گیری

از مباحث فوق نتیجه گرفته می‌شود که برنامه ریزی آموزشی «کاربرد تجزیه و تحلیل منطقی در آموزش و پرورش به منظور افزایش کارایی» است. یعنی کار برنامه ریز آموزشی، تحلیل نظام دار و منطقی مسائل و مشکلات آنی و آتی آموزش و پرورش و تلاش به منظور حل این مشکلات است. این اقدام نهایتاً بهره‌وری و کارایی نظام آموزشی را افزایش خواهد داد و محور آن نظام آموزشی تلقی می‌شود. برنامه ریزی آموزشی را می‌توان «سازماندهی یا اصلاح فعالیت‌ها، تجهیز منابع و امکانات آموزشی برای تحقق بهتر اهداف آموزشی» تعریف نمود.

منابع و مأخذ

- [۱] اعتدادی، محمد و همکاران (۱۳۹۹). اجرای طرح آموزش و یادگیری آنلاین در مدارس استان اصفهان در دوران شیوع بیماری کووید-۱۹، پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، ۴۴، ۱۲-۲۴.
- [۲] جعفری کمانگر، فاطمه و فروغی، عبدالکریم (۱۳۹۸). مقایسه اثربخشی روش تدریس بدیعه‌پردازی با سنتی بر درس انشای دوره ابتدایی. راهبردهای نوین تربیت معلمان، ۸، ۴۷-۷۴.
- [۳] حمزه لو، زهره و رحیمی، سعدا (۱۳۹۹). بررسی کیفیت آموزش و یادگیری در فضای مجازی شاد از نظر دانش‌آموزان دوره ابتدایی در نیمسال دوم سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، پیشرفت‌های نوین در روان‌شناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، ۲۹، ۱-۱۴.
- [۴] سیف، علی‌اکبر (۱۳۹۴). روان‌شناسی یادگیری و آموزش. تهران: انتشارات آگاه.
- [۵] شریفی نتاج، سهراب (۱۳۹۶). دلایل بی‌توجهی دانش‌آموزان به درس فلسفه و منطق، رشد آموزش قرآن و معارف اسلامی، ۶۷، ۴-۷.
- [۶] شعبانی، حسن (۱۳۹۵). مهارت‌های آموزش و پرورش، تهران: انتشارات سمت.
- [۷] طوسی زرام وردی، محمدجعفر (۱۴۰۰). مدیریت و بررسی علل و عوامل افت تحصیلی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی آموزش و پرورش شهرستان نگاه (استان مازندران) در دوران بحران کرونا، پژوهش‌های نوین در مدیریت کارآفرینی و توسعه کسب‌وکار، ۳، ۶۸-۵۲.
- [۸] عباسی دره بیدی، احمد (۱۴۰۰). چالش‌های آموزش مطالعات اجتماعی در دوران کرونا از نگاه دانش‌آموزان، پژوهش در مطالعات اجتماعی دانشگاه فرهنگیان، ۳، ۱-۲۲.
- [۹] عالیخانی، زکیه و عالیخانی، غلامرضا (۱۳۹۹). اتخاذ روش آموزش مطلوب در دوران همه‌گیری کرونا، رهیافت‌های نوین در مطالعات اسلامی، ۵، ۳۵-۵۱.
- [۱۰] کاظم پور، اسماعیل و تراب نژاد، سمیرا (۱۳۹۶). تأثیر آموزش به روش بحث گروهی بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان، فصلنامه مهارت‌های روانشناسی تربیتی، ۸ (۳)، ۴۹-۶۲.
- [۱۱] کدخدایی، مریم و سلیمانی، آمنه (۱۳۹۴). مقایسه آموزش به روش بدیعه‌پردازی و روش سخنرانی برافزایش خلاقیت دانش‌آموزان دختر و پسر پایه سوم ابتدایی زرین‌شهر، پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، سال دوازدهم، دوره دوم، شماره ۱۳۰، ۴۵-۱۱۹.
- [۱۲] کدیور، پروین (۱۳۹۰). روان‌شناسی یادگیری، تهران: نشر سمت.
- [۱۳] کریمی، فرهاد و همکاران (۱۳۹۳). تأثیر سه روش بحث گروهی درباره معماهای اخلاقی، گفتگو در گروه‌های کوچک به روش مشارکتی و سخنرانی، بر رشد قضاوت اخلاقی دانش‌آموزان دختر پایه دوم متوسطه. پژوهش‌های نوین روان‌شناختی (روان‌شناسی دانشگاه تبریز)، ۳۳، ۱۹۵-۲۳۹.
- [۱۴] لطف‌آبادی، حسین (۱۳۹۵). آموزش شهروندی ملی و جهانی همراه با تحکیم هویت و نظام ارزشی دانش‌آموزان، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۳، ۱۱-۴۴.
- [۱۵] معروفی، یحیی و مولودی، مظفر (۱۳۹۴). تأثیر روش تدریس بدیعه‌پردازی بر پرورش خلاقیت دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی. پژوهش‌های آموزش و یادگیری، ۶، ۳۳-۴۴.
- [۱۶] ملکوتی، محمد (۱۳۹۸). تدریس در گروه‌های کوچک (بحث گروهی). راهبردهای آموزش (راهبردهای آموزش در علوم پزشکی)، ۲(۴)، ۱۸۷-۱۸۳.
- [۱۷] ملکی، فخری (۱۳۹۳). ویژگی‌های برنامه‌ی درسی فلسفه در کشورهای گوناگون، رشد آموزش معارف اسلامی، ۵۵، ۵۰-۵۲.

- [۱۸] مؤمنی مهمویی، حسین و اوجی نژاد، احمدرضا (۱۳۹۹). تأثیر به‌کارگیری الگوی تدریس بدیعه‌پردازی بر پرورش خلاقیت دانش‌آموزان در درس انشا، مجله تازه‌های پژوهش در برنامه‌درسی، ۱(۳)، ۸۱-۹۲.
- [۱۹] میرباقر آجر پز، ندا و رنجبر، نرگس (۱۳۹۷). مقایسه آموزش سنتی و بحث گروهی در آموزش بالینی دانشجویان پرستاری، فصلنامه علمی دانا، ۱(۳)، ۱-۱۰.
- [۲۰] نقیبزاده جلالی، میر عبدالحسین (۱۳۹۹). نگاهی به فلسفه آموزش و پرورش، تهران: کتابخانه طهوری.
- [۲۱] یاری، علی (۱۴۰۰). مدیریت و واکاوی عوامل مؤثر بر ترک تحصیل دانش‌آموزان مدارس ابتدایی پسرانه و دخترانه شهرستان زرین‌دشت در دوران شیوع بیماری کرونا، پژوهش‌های نوین در مدیریت کارآفرینی و توسعه کسب‌وکار، ۴، ۳۶-۵۱.
- [22] Curran, G. M. (۲۰۲۰). Implementation science made too simple: A teaching tool. *Implementation Science Communications*, ۲۷(۱), ۳-۱
- [23] Elfirdoussi, S., Lachgar, M., Kabaili, H., Rochdi, A., Goujdami, D., & Elfirdoussi, L. (۲۰۲۰). Assessing distance learning in higher education during the COVID-۱۹ Pandemic, *Education Research International*, ۱۳, ۱-۱۳
- [24] Fauzi, I., & Khusuma, I. H. S. (۲۰۲۰). Teachers' elementary school in online learning of Covid-۱۹ pandemic conditions. *Journal Iqra': Kajian Ilmu Pendidikan*, ۵(۱), ۵۸-۷۰.
- [25] Greene, J. C. (۲۰۱۷). *Mixed methods in social inquiry*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- [26] Ivankova, N., & Wingo, N. (۲۰۱۸). Applying mixed methods in action research: Methodological potentials and advantages, *American Behavioral Scientist*, ۶۲, ۱-۲۰.
- [27] Leontyeva, I. A. (۲۰۱۸). Modern distance learning technologies in higher education: Introduction problems. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, ۱۴(۱۰), ۸-۱